

תרומת איברים עמדת ההלכה היהודית

למרבה הצער נפוצה בציבור בישראל התפיסה השגויה שתרומת איברים אסורה לפי ההלכה היהודית. אנשים רבים מצדיקים באמצעות תפיסה שגויה זו את התנגדותם לתרומת איברים ואת סירובם לחתום על "כרטיס אדי". ביחידה זו ברצוננו לדון בעמדתה המורכבת של ההלכה היהודית בשאלת תרומת איברים ולהציג סוגיות הלכתיות שונות שתהליך תרומת האיברים מעורר.

חומר רקע

מחקרים מראים שאחוז תרומות האיברים מקרב היהודים בישראל הוא הנמוך ביותר מכל הקבוצות האתניות במדינה. כזכור, במדינת ישראל, שהרוב בה יהודי, חתומים על "כרטיס אדי" רק כ-7% אחוזים מהאוכלוסייה הבוגרת. סקרים העלו שיהודים רבים, לאו דווקא דתיים, נמנעים מלחתום על "כרטיס אדי", או מסרבים לתרום את איברי יקיריהן שנפטרו משום שהם **סבורים** שחוקי היהדות אוסרים על כך.

לאור עובדות אלה, חשוב במיוחד להציג בבירור את עמדת ההלכה היהודית בנושא תרומת איברים, הן מתורם מת והן מתורם חי.

שני המאמרים המובאים ביחידה זו עוסקים בשני סוגי התרומה (מן המת ומן החי) ובהיבטים מסוימים של תהליך תרומת האיברים שגרמו בעבר וגורמים עד היום לפוסקי הלכה שונים לאסור על תרומת איברים. שני הכותבים מסבירים מדוע לדעתם היבטים אלה אינם עומדים בסתירה להלכה ואין בהם כדי למנוע תרומת איברים.

חשוב לדעת כי כותבים אלה מבטאים את דעתם בלבד ומקוצר היריעה נבצר מאתנו להציג גם את דבריהם של פוסקים וכותבים אחרים. ובכל זאת אפשר לסכם ולומר שפוסקים מרכזיים בעולם ההלכה סבורים **שעל פי ההלכה מותר ואף חשוב לתרום איברים וחלקם אף אווזים בעצמם ב"כרטיס אדי"**. על כך אפשר לקרוא, למשל, באתר האינטרנט של עמותת הוד

(Halachic Organ Donor Society). שם מוצגים כרטיסיהם של יותר מ-30 רבנים האווזים ב"כרטיס אדי". (כתובת האתר: <http://www.hods.org/Hebrew/index.shtml>)

מכיוון שהדת היא גורם משפיע ומכונן גם בעולם המודרני מצאנו לנכון להציג גם את תפיסתן של שתי הדתות המונותיאסטיות האחרות בנושא תרומת איברים.

בגיליון נפרד הנספח ליחידה זו (6א) הבאנו את גישותיהם העקרוניות של שלושת הזרמים המרכזיים בנצרות לתרומת איברים: הזרם האורתודוקסי, הזרם הקתולי והזרם הפרוטסטנטי. בעתיד אנו מקווים להוסיף לתכנית זו גם את תפיסת האסלאם.

מטרות היחידה

- להציג את דעת ההלכה היהודית בסוגיות מרכזיות בנושא תרומת איברים.
- להציג עמדות נוצריות בסוגיות מרכזיות בנושא תרומת איברים.

האמצעים הדרושים

- גיליון מס' 6 – "תרומת איברים – עמדת ההלכה היהודית"
- גיליון מס' 6א – "תרומת איברים – גישות נוצריות"
- מכשירי כתיבה

מבנה היחידה

- חלק א: פעילות במליאה – פתיחת הנושא
- חלק ב: פעילות במליאה – קריאת תשובתו של הרב פרופסור דוד גולינקין ודיון בה
- חלק ג: עבודה בזוגות – קריאת מאמרו של הרב פרופסור אברהם שטיינברג ומילוי משימה
- הצעה לפעילות נוספת: פעילות במליאה – קריאת המאמר על העמדות הנוצריות

מהלך היחידה

חלק א: פעילות במליאה – פתיחת הנושא

עוד לפני חלוקת הגיליונות אפשר לפתוח את השיעור בשאלה: **מהי לדעתכם עמדת היהדות בנושא תרומת איברים מן המת?**

ייתכן שחלק מהתלמידים ייזכרו במידע שהופיע ביחידה הראשונה – בשאלה 6 שעסקה ביחס ההלכה היהודית לנושא. במדריך למנחה שם הסברנו שההלכה אינה אוסרת על תרומת איברים אך מטילה עליה כמה מגבלות. לעומת זאת, ייתכן שהתלמידים ייזכרו במידע ששמעו באמצעי התקשורת על רבנים שאסרו תרומת איברים.

חשוב להדגיש שוב שבסוגיית תרומת איברים – כמו בסוגיות הלכתיות אחרות – ישנם חילוקי דעות רבים, ואפשר למצוא רבנים המציגים דעות שונות. ביחידה זו אנו מציגים תפיסה המקובלת על אנשי דת ומוסר רבים המתירים תרומת איברים בתנאים מסוימים. אולם, כאמור, יש רבנים ופוסקים אחרים האוסרים כל סוג של תרומת איברים.

אפשר לפתח את הדיון בשאלה: **מה יכולות לדעתכם להיות הבעיות ההלכתיות בתרומת איברים?** (כדאי לכתוב על הלוח את הנקודות שמעלים התלמידים).

אפשר בהחלט לצפות שתלמידים יעלו נושאים שאינם קשורים ישירות לעניין ההלכתי כמו **חשש מ"עין הרע"**, או גורלם של תורמים **בתחיית המתים**. סוגיות אלה אינן נדונות בגיליון זה, אולם אם התלמידים מעלים אותן כדאי להתייחס אליהן ברצינות:

באשר לחשש מ"עין הרע": אנשים רבים חוששים במידה זו או אחרת מכל דבר הקשור במוות ולכן יש החוששים שחתימה על "כרטיס אדי" תגרום חלילה למותם. המציאות מוכיחה כמובן את ההפך: מיליוני אנשים המחזיקים כרטיס תורם מסתובבים בעולם בריאים ושלמים. מנקודת מבט אחרת אפשר לדמות חתימה על "כרטיס אדי" לחתימה על ביטוח חיים. כמעט לכל אדם בעולם יש ביטוח המבטיח לו ולמשפחתו הכנסה מסוימת במקרה של מוות או פציעה, ואיש אינו מעלה על דעתו להימנע מביטוח חיים בשל החשש מעין הרע.

באשר לתחיית המתים: יש החוששים שאם יתרמו איברים לאחר מותם, יחסר להם האיבר שתרמו כאשר תתרחש תחיית המתים, והם לא יוכלו לקום לתחייה בשלמות. בעניין זה כדאי לזכור שאיברי המת עוברים תהליכי ריקבון בכל מקרה. במקורות חז"ל מופיע מדרש המזכיר את הנושא ועל פיו הגוף כולו יתחדש בתחיית המתים מעצם הלז (החוליה העליונה בעמוד השדרה הצווארי, ראו: בראשית רבה כ"ח ג').

עוד אפשר להזכיר לתלמידים שחיילים שנהרגו, נפגעי פעולות טרור, תאונות דרכים ותאונות אחרות נקברים לעתים קרובות ללא איברים מסוימים מגופם, ולמרות זאת, אין אנו מטילים ספק בכך שאם אכן תתרחש תחיית המתים אנשים אלה יקומו לתחייה בשלמות...

ייתכן שהתלמידים יעלו שאלות הנוגעות ל**קביעת רגע המוות**, כגון החשש שהוצאת איבר מאדם שמת מוות מוחי מקצרת את חייו, ואולי גם החשש שרופאים עלולים להמליץ על תרומת איברים בעוד החולה עשוי עוד להירפא.

בהקשר לשאלות אלה יש לחזור על הנאמר על המושג "מוות מוחי" בגיליון מס' 2 ובמדריך למנחה שם. כמו כן אפשר להוסיף שכדי להסיר כל ספק בתחום זה נקבע שהרופאים המטפלים באדם הנוטה למות ואלה המוסמכים לקבוע "מוות מוחי" לא יהיו אותם הרופאים המטפלים בממתינים להשתלה וגם לא הרופאים שיבצעו את ההשתלה.

אפשר לשאול גם – האם לדעתכם יש מקרים שבהם אין מניעה הלכתית לתרום איברים, ולעומת זאת מקרים אחרים שבהם אסור לתרום?

לאחר שהתלמידים הביעו את דעותיהם ואת שאלותיהם כדאי לסכם דיון זה באמירה שבציבור הישראלי רווחת הדעה כי תרומת איברים אסורה על פי ההלכה, אך דעה זו אינה נכונה! אכן יש רבנים המחזיקים בדעה שתרומת איברים אסורה, אבל רבנים ידועים רבים **מתירים תרומת איברים** ואף מחזיקים בעצמם ב"כרטיס אדי" – ועל כך נרחיב בהמשך.

המאמרים המובאים ביחידה מציגים מצבים שונים בתהליך תרומת האיברים שגרמו בעבר וגורמים עד היום לפוסקי הלכה שונים לאסור על תרומת איברים, אולם בשני המאמרים מפרטים הכותבים ומסבירים מדוע למעשה אין במצבים אלה כדי למנוע תרומת איברים.

חלק ב: פעילות במליאה - קריאה ודיון בתשובתו של הרב פרופסור דוד גולינקין

בשלב זה אפשר לחלק לתלמידים את הגליונות ולפתוח בקריאת תשובתו של הרב פרופסור דוד גולינקין (עמודים 1-2 בגיליון). מידע על הכותב מופיע במלבן הצהוב בחלקו העליון של העמוד הראשון, מצד שמאל.

מצד ימין, על רקע תכלת, מוצגת ההקדמה לתשובה המחולקת לשתי פסקאות: **הפסקה הראשונה** מציגה את השאלה שנשאלה על ידי אגודת אָדִי. המאמר שלפנינו הוא תשובה לשאלה זו.

הפסקה השנייה מציגה את מבנה המאמר ואת הנושאים העולים בו. המאמר מחולק לשלושה חלקים שכל אחד מהם עוסק בנושא אחר. כל אחד מהחלקים מלווה בקומיקס של שני ילדים המשוחחים ביניהם ומבהירים את הכתוב.

אפשר לקרוא את המאמר במליאה, לעצור בסוף כל חלק ולסכם בקצרה את המסקנות העולות ממנו על הלוח.

להלן פירוט חלקי המאמר השונים ותוכנם:

1. כבוד המת (עמוד 1, מצד ימין)

אפשר לפתוח בקריאת הפסקה הראשונה ולאחריה להדגיש בפני התלמידים ששלושת האיסורים שבהם מדובר: **ניוול המת, הנאה מהמת והלנת המת**, לא נזכרו במקורם בקשר לתרומת איברים, אלא נקשרו לנושא תרומת איברים מאוחר יותר.

לסיכום קריאת החלק הראשון אפשר להזמין תלמידים להזכיר שוב את שלושת האיסורים ולרשום אותם על הלוח. בקשו מהתלמידים להסביר בעל-פה כיצד "מוכיח" הרב גולינקין שאיסורים אלה אינם מונעים מבחינה הלכתית לתרום איברים מן המת.

2. פיקוח נפש דוחה את רוב האיסורים שבתורה (עמוד 1, מצד שמאל)

לאחר קריאה משותפת עם התלמידים אפשר להזמין אותם להגדיר במילים שלהם את המושגים "פיקוח נפש" ו"ייהרג ובל יעבור" (שניהם מושגים חשובים בהלכה היהודית) ולהסביר את משמעותם לעניין תרומת איברים.

כדי להסביר לתלמידים את ערכו וחשיבותו של המושג "פיקוח נפש" במסורת היהודית אפשר לציין, למשל, שבמקרים מסוימים ההלכה **מחייבת** לחלל שבת ואפילו את יום הכיפורים – כדי להציל אדם הנמצא בסכנת חיים.

3. קביעת רגע המוות (עמוד 2)

חלק זה נפתח בקומיקס המסביר את משמעותו של המושג וכיצד נוצרו שתי תפיסות שונות בנושא: "מוות מוחי" ו"מוות לבבי".

"מוות מוחי" הוא, כזכור, הפסקת פעילותו של גזע המוח האחראי על פעולתן של כל מערכות אי אפשר להחיות אדם לאחר שנקבע לו מוות מוחי, ולמעשה מבחינה רפואית זהו מוות לכל דבר. במצב של מוות מוחי אפשר לעתים לשמר באופן מלאכותי את תפקודם של חלק מהאיברים **לזמן קצר** (שעות עד ימים ספורים). זהו הזמן להנצלת האיברים, לאחר מכן יפסיקו האיברים לתפקד ולא יהיה אפשר להשתיל אותם.

"מוות לבבי" הוא הפסקת פעילות הלב.

לפי תפיסת התלמוד והפוסקים מותו של אדם נקבע על פי הפסקת נשימתו ופעימת לבו (= "מוות לבבי"). הבעיה היא שלאחר "מוות לבבי" חלק מאיבריו של הנפטר – הריאות, הכבד, הכליות, הלב וכו' – כבר אינם ראויים לתרומה. אם כי תרומת רקמות, כגון קרניות, עור, מסתמי לב ועצמות, אפשרית גם אחרי מוות לבבי.

חשוב להדגיש את שינוי שחל בעמדתם של חלק מן הפוסקים בשנים האחרונות, המוצג בפסקה זו. חלק מהפוסקים הסכימו לקבל את הגדרת ה"מוות המוחי" כהגדרת המוות להלכה, **והסכמה זו הובילה אותם להתיר תרומת איברים מן המת**. בשנת 1986 הכירה גם הרבנות הראשית לישראל במוות מוחי כמוות לכל דבר.

פסקת הסיכום: אין כאן היתר כי אם מצווה (עמוד 2, טור שמאלי)

כאן מגדיר הכותב את תרומת האיברים **מצווה**, ומדגיש שחשוב לשאת "כרטיס אדי" הפותר חלק מההתלבטויות והקשיים המלווים את המשפחות לאחר מות יקיריהן.

חשוב לקרוא עם התלמידים גם את הקטע המופיע במלבן התכול תחת הכותרת: **כדאי לדעת**. קטע זה מבהיר את העובדה שההלכה היהודית בנושא זה (כמו בנושאים רבים אחרים) אינה מדברת בקול אחד וישנן דעות ופסיקות לכאן ולכאן. כאשר התלמידים ייפגשו בתקשורת, או בכל מקום אחר, בדעה או בפסיקה אחרת מזו המוצגת בתשובתו של פרופסור הרב גוליניקין – חשוב שיוכלו להבין את מקורם של חילוקי הדעות.

בסוף התשובה מצטט הרב פרופסור גוליניקין משפט מתוך המשנה במסכת סנהדרין: **"כל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא"** (פרק ד, משנה ה). כדאי לדעת שברוב המשניות המודפסות הנפוצות מופיע המשפט בתוספת מילה אחת: **"כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא"**.

הכותב המשמיט את המילה "מישראל" אינו עושה זאת על דעת עצמו. הוא מתבסס בכך על מחקרים שהוכיחו כי הנוסח המקורי של המשנה היה ללא המילה "מישראל" ושזו הוספה רק בשלב מאוחר.

חלק ג: עבודה בזוגות - קריאת מאמרו של הרב פרופסור אברהם שטיינברג ותרגיל

מאמרו של הרב פרופסור אברהם שטיינברג בנושא תרומת איברים מופיע בעמוד 3 בגיליון. קראו עם התלמידים את שתי פסקאות הפתיחה המציגות את מבנה המאמר ואת הנושאים המופיעים בו. לפני קריאת המאמר עצמו אפשר להזמין את התלמידים לנסות לשער אילו תפיסות יוצגו לדעתם לגבי כל אחת מהסוגיות המוזכרות בפתיחה.

להלן פירוט חלקי המאמר ותוכנם:

א. סוגיות הלכתיות בתרומת איברים מאדם חי (עמוד 3, טור ימני הממשיך גם בטור השמאלי)

חלק זה עוסק בשני איסורים הלכתיים ומברר האם הם מונעים תרומת איברים מן החי:

1. איסור חובל בעצמו – איסור על אדם לפגוע בעצמו. השאלה הנידונה בהקשר שלנו היא האם

אדם התורם איבר מגופו נחשב למי שפוגע בעצמו?

2. איסור הסתכנות – איסור על אדם לסכן את עצמו שלא לצורך. גם כאן עולה השאלה האם

אדם התורם איבר מגופו אכן מסכן את עצמו שלא לצורך?

הרב פרופסור שטיינברג משיב על שתי שאלות ומסביר מדוע, לדעתו, איסורים אלה אינם

מונעים תרומת איברים מאדם חי.

ב. תמורה כספית עבור תרומת איברים (טור שמאלי)

חלק זה עוסק בסוגייה סבוכה מנקודת מבטה של ההלכה. זו הזדמנות להיזכר ביחידה 5 שבה

דנו בנושא **תמורה בעבור תרומה**, ועלו בה בעיקר טיעונים מוסריים ומעשיים.

לאחר הקדמה והסבר כללי יוכלו התלמידים לקרוא את המאמר בזוגות ולמלא את המשימה

בעמוד 4.

לצורך מילוי המשימה יש לגזור את הכרטיסים שבתחתית העמוד (12 כרטיסים) ולשבץ כל

כרטיס במקומו הנכון בטבלה.

לקראת סיום הפעילות כדאי לעבור בין התלמידים, לוודא שהבינו את תוכן המאמר והשלימו את

הטבלה כראוי. אפשר גם להציג את הפתרון הנכון במליאה.

התשובה המוצגת במאמר	הקשר של הנושא לתרומת איברים	הנושא ההלכתי	
כיום הסכנה בתרומת כליה היא קטנה ביותר, וההשתלות מן החי זוכות לאחוזי הצלחה מרשימים. לכן מותר לאדם לסכן את עצמו סיכון קטן כדי להציל חיים.	האם מותר לאדם להכניס עצמו ל"ספק סכנה" כדי להציל את חברו מ"וודאי סכנה"?	איסור הסתכנות	סוגיות הלכתיות בתרומת איברים מתורם חי
בתרומת איברים אין קלקול או השחתה אלא עזרה ותועלת ולכן אינה נחשבת חבלה עצמית.	האם תרומת איבר מתורם חי אינה בגדר חבלה עצמית?	איסור חובל בעצמו	
כיוון שתרומת כליה היא מידת חסידות ואינה חובה, מותר לקבל עליה תמורה כספית.	אדם חייב לעשות מצוות בחינם ולא בעבור תמורה כלשהי!!!	החייב לעשות מצוות בחינם	תמורה כספית עבור תרומת איברים
יש טוענים כי האיסור לקבל תמורה הוא רק במקרים שאיברים נכרתו מהגוף, אך במקרה שאיברים הוצאו בהסכמה לצורך השתלה – מותר.	אם האדם אינו הבעלים על גופו (אלא האלוהים) הוא אינו יכול למכור איברים ממנו.	בעלות האדם על גופו	

בעמוד 4 למעלה מופיעה תשובתו של הרב עובדיה יוסף לשאלה שהופנתה אליו בעניין תרומת איבר מאדם חי. הטקסט מלווה במשימות לחידוד ולהבהרה ואפשר לקרוא אותו במליאה, או לבקש מהתלמידים למלא את המשימות בזוגות.

אפשר לסכם את היחידה ולהדגיש את הגישות בהלכה היהודית המתירות תרומת איברים, הן מן המת והן מן החי.

כדאי להציע לתלמידים מתעניינים לגלוש לאתר האינטרנט של **עמותת הוד**. עמותת הוד קמה במטרה להציל חיים באשר הם באמצעות הגברת מודעותם של יהודים לנושא תרומת איברים למען כלל האוכלוסייה. דגש מיוחד מושם באתר זה על תפישת ההלכה היהודית לנושא תרומת איברים, ובין השאר מובאים בו דבריהם של רבנים רבים התומכים בתרומת איברים ומחזיקים ב"כרטיס אָדי".

כתובת האתר: <http://www.hods.org/Hebrew/index.shtml>

הצעה לפעילות נוספת: פעילות במליאה - קריאת מאמר על העמדות הנוצריות

העמדות הנוצריות על תרומת איברים מוצגות בגיליון נספח – גיליון 6א. במאמר מציג ד"ר איתן לה-פיקאר את שלושת הזרמים המרכזיים בנצרות: הזרם הקתולי, הזרם הפרוטסטנטי והזרם האורתודוקסי. הכותב מציג את עיקרי התאולוגיה של כל אחד מהזרמים ואת תפיסתם בדבר פסיקת הלכה בכלל, כל זאת כדי להסביר את הבסיס ליחסם השונה לסוגיית תרומת האיברים.

המאמר מופיע בשלושה טורים צבעוניים, בכל אחד מהם עמדת זרם אחד. הטקסט מלווה בבלוני דיבור שמטרתן לסייע לתלמידים לעבד את המידע המוצג להם.

בחלקו התחתון של העמוד (מימין) מציג הכותב את המשותף לעמדות כל הזרמים. אפשר לקרוא קטע זה ביחד ולנסות לברר אילו מן התפיסות האלה משותפות גם להלכה היהודית.

אפשר לקרוא את המאמר במליאה או לבקש מהתלמידים לקרוא אותו בזוגות. אם הקריאה נערכת בזוגות אפשר לכנס את התלמידים לאחריה ולהזמין אותם להציג במליאה את התשובות שענו לשאלות שבבלוני הדיבור.

לסיום הפעילות אפשר להזמין את התלמידים להשלים את המשפטים שתחת הכותרת "**רשמים לאחר הקריאה**" (משמאל למטה).

פעילות מוצלחת!